

ЗАСТОСУВАННЯ ІМПЕРАТИВІЗМУ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ПІД ЧАС ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

APPLICATION OF IMPERATIVEISM IN RESOLVING ISSUES OF SUCCESSION DURING THE TERMINATION OF BUSINESS ASSOCIATIONS

Грабильникова О.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Стаття присвячена дослідженню особливостей застосування імперативного методу правового регулювання у процесі припинення господарських об'єднань, зокрема при вирішенні питань правонаступництва. Проаналізовано ключові принципи імперативізму у праві, визначено етапи припинення, які передбачають обов'язкове дотримання норм законодавства. Розглядається зміст імперативізму у господарському праві, його співвідношення з диспозитивними засадами та роль у забезпеченні публічних інтересів при реорганізації чи ліквідації об'єднань підприємств. Відповідно до статті 110 Цивільного кодексу України, юридична особа може бути ліквідована у добровільному порядку на підставі рішення її засновників або уповноваженого установчими документами органу, а також у примусовому порядку за рішенням суду [17], тому особлива увага приділена нормативному регулюванню у Господарському кодексі України та профільному законодавстві, аналізуються прогалини правового забезпечення механізмів правонаступництва при припиненні об'єднань. Автором досліджено судову практику щодо реалізації принципу правонаступництва з урахуванням імперативних норм права, встановлено, що застосування імперативізму зумовлене необхідністю захисту інтересів держави та учасників господарських правовідносин. Акцентовано на роль державних органів, ліквідаційних комісій, а також процедури захисту прав кредиторів. У статті обґрунтовано доцільність збереження публічно-правового підходу в окремих сферах правонаступництва та запропоновано напрями удосконалення законодавства. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання для підвищення правової визначеності та прозорості процедури припинення господарських об'єднань.

Ключові слова: імперативізм, правове забезпечення, юридична особа, господарське об'єднання, підприємницьке товариство, припинення, реорганізація, ліквідація, правонаступництво, ліквідаційна комісія.

The article is devoted to the examination of the specific features of applying the imperative method of legal regulation in the process of termination of business associations, particularly in addressing issues of legal succession. The study analyzes the key principles of imperativeism in law and identifies the stages of termination that require mandatory compliance with legislative provisions. The content of imperativeism in commercial law is considered, along with its correlation with dispositive legal principles and its role in safeguarding public interests during the reorganization or liquidation of business entities.

Pursuant to Article 110 of the Civil Code of Ukraine, a legal entity may be dissolved voluntarily by decision of its founders or a body authorized by the constituent documents, or compulsorily by a court decision [17]. Therefore, special attention is given to the regulatory framework contained in the Commercial Code of Ukraine and sectoral legislation. The study highlights the legal gaps in regulating mechanisms of succession during the termination of associations.

The author explores judicial practice concerning the implementation of the principle of legal succession in light of imperative legal norms and concludes that the application of imperativeism is necessitated by the need to protect the interests of the state and participants in commercial legal relations. The article emphasizes the role of state authorities, liquidation commissions, and creditor rights protection procedures.

The study substantiates the relevance of preserving a public-law approach in certain areas of succession and proposes directions for improving legislation. Recommendations are provided to enhance the legal framework in order to ensure greater legal certainty and procedural transparency in the termination of business associations.

Key words: imperativeism, legal regulation, legal entity, business association, business partnership, termination, reorganization, liquidation, legal succession, liquidation commission.

Імперативний метод правового регулювання в господарському праві відіграє важливу роль у забезпеченні законності, стабільності та публічного порядку при припиненні юридичних осіб, зокрема господарських об'єднань. Імперативізм у праві — це принцип, який передбачає суворе дотримання норм законодавства без можливості відхилення чи зміни цих норм за домовленістю сторін. У контексті припинення господарських об'єднань, імперативний підхід означає, що порядок вирішення питань правонаступництва регулюється виключно законодавством і не може бути змінений на розсуд учасників об'єднання.

Особливо актуальним є застосування імперативізму у процесі правонаступництва, який має здійснюватися за чітко визначеними правилами, без можливості їх вільного тлумачення учасниками правовідносин.

Метою статті є аналіз змісту імперативних норм, їх функціонального значення у механізмах припинення господарських об'єднань, виявлення прогалин у правовому регулюванні та формування рекомендацій щодо його вдосконалення.

Незважаючи на чітке нормативне регулювання цього процесу, в Україні існують певні проблеми правозастосування. Однією з основних проблем є недостатність конкретних механізмів правонаступництва в разі ліквідації

та реорганізації підприємств [1, с. 121]. Зокрема, існує потреба в чіткішому визначенні підстав для припинення господарських об'єднань, а також у необхідності створення єдиної судової практики для вирішення спорів, що виникають у цій сфері.

Імперативні норми права характеризуються обов'язковістю та невідступністю. На відміну від диспозитивних норм, які дозволяють учасникам правовідносин самостійно визначати умови, імперативні встановлюють жорсткі рамки поведінки, зумовлені публічними інтересами. У сфері господарського права це означає неможливість відступу від встановленого законом порядку при реорганізації або ліквідації юридичних осіб, що гарантує правову визначеність і захист інтересів держави, кредиторів та інших суб'єктів.

Відповідно до статті 110 Цивільного кодексу України, припинення юридичної особи може відбуватися як добровільно (на підставі рішення засновників або уповноваженого органу), так і примусово (за рішенням суду) [17]. У Господарському кодексі України та спеціальному законодавстві передбачено чіткий порядок припинення господарських об'єднань, який охоплює етапи реорганізації або ліквідації [2]. На всіх етапах застосовуються імперативні вимоги щодо повідомлення кредиторів, складання переда-

вального акта або розподільного балансу, внесення відповідних змін до державного реєстру.

Імперативізм у контексті правонаступництва при припиненні господарських об'єднань означає застосування чітко визначених, обов'язкових норм права, які не допускають відхилень або вільного тлумачення [7, с. 67]. Це особливо важливо у питаннях, що стосуються передачі прав та обов'язків від однієї юридичної особи до іншої. Визначаючи ключові аспекти застосування імперативізму в цій сфері, маємо відзначити про, по-перше, чітке визначення правонаступників. Законодавство має чітко визначати, хто є правонаступником у кожному конкретному випадку припинення господарського об'єднання (злиття, приєднання, поділ, перетворення). Це запобігає виникненню спорів та невизначеності. Імперативні норми встановлюють порядок передачі майна, прав та обов'язків, забезпечуючи їх автоматичний перехід до правонаступників. По-друге, про захист прав кредиторів - імперативізм забезпечує обов'язкове виконання зобов'язань перед кредиторами. Законодавство має чітко визначати порядок задоволення вимог кредиторів у разі припинення господарського об'єднання. Це включає обов'язкове повідомлення кредиторів про припинення діяльності, складання ліквідаційного балансу та розподіл майна відповідно до встановленої черговості [6, с. 9]. По-третє, про регулювання процедурних питань - імперативні норми встановлюють чіткі процедури припинення господарських об'єднань, включаючи порядок прийняття рішень, складання необхідних документів та реєстрацію змін у відповідних державних реєстрах. Це забезпечує прозорість та законність процесу припинення, запобігаючи зловживанням та порушенням прав учасників. Також варто зазначити про Єдиний державний реєстр - імперативні норми забезпечують внесення змін до єдиного державного реєстру, для чіткого визначення правонаступництва [14]. Це гарантує прозорість та публічність інформації про правонаступництво.

Судова практика свідчить, що імперативні норми слугують основою для судових рішень у спорах, що виникають у зв'язку з правонаступництвом [8, с. 47-48]. Суди повинні неухильно дотримуватися цих норм, забезпечуючи єдність правозастосування. Спори щодо порядку передачі майна чи виконання зобов'язань вирішуються в судовому порядку відповідно до чинного законодавства: суд перевіряє дотримання імперативних норм при складанні передавального акта чи розподільного балансу; рішення суду є остаточним і має виконуватися всіма сторонами. В Україні існує певний корпус судових рішень, де розглядаються питання правонаступництва під час припинення господарських об'єднань. Одним із ключових прикладів є справи, в яких Верховний Суд вказав на необхідність застосування імперативних норм при ліквідації підприємств, що здійснюється через реорганізацію [12]. Суд визначив, що правонаступництво є неможливим без чіткого дотримання встановлених законодавством вимог, а також визначив, що будь-які відступи від норм законодавства можуть призвести до визнання реорганізації чи ліквідації незаконними. Такі саме правові висновки слідують із Постанови Господарського суду Одеської області від 15.03.2019 у справі № 916/703/18; Постанови Окружного адміністративного суду м. Києва від 22.11.2018 у справі № 826/17451/17; Постанови Господарського суду Харківської області від 10.12.2019 у справі № 922/3844/19 [9; 10; 11].

Застосування імперативізму в питаннях правонаступництва при припиненні господарських об'єднань є важливим для забезпечення стабільності господарських відносин, захисту прав учасників та кредиторів, а також для запобігання зловживанням та порушенням закону.

Припинення господарських об'єднань (наприклад, асоціацій, корпорацій, консорціумів тощо) в Україні регу-

люється Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, а також іншими нормативними актами [16, с. 163]. Основні аспекти застосування імперативного підходу до правонаступництва можна розглянути поетапно.

1. Поняття припинення господарського об'єднання. Припинення господарського об'єднання може здійснюватися шляхом: реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення або перетворення); ліквідації (повне припинення діяльності без передачі прав та обов'язків іншим суб'єктам). Згідно з ГКУ та ЦКУ, у разі реорганізації відбувається передача майнових і немайнових прав та обов'язків до правонаступників. У випадку ліквідації всі зобов'язання мають бути виконані або погашені до моменту виключення юридичної особи з державного реєстру.

2. Імперативні норми щодо правонаступництва. Правила щодо правонаступництва є чітко визначеними в законодавстві й не можуть бути змінені на розсуд учасників господарського об'єднання [3; 4; 14]. Основні положення включають: А) передача майнових і немайнових прав. При реорганізації права та обов'язки підприємства переходять до новостворених або існуючих суб'єктів відповідно до передавального акта чи розподільного балансу. Законодавство встановлює вимогу складання передавального акта або розподільного балансу як документів, що фіксують усі активи й пасиви підприємства. Б) обмеження свободи договору. Учасники господарського об'єднання не можуть самостійно визначати порядок передачі зобов'язань чи виключати певні активи/пасиви із процесу передачі. Всі дії повинні відповідати нормам ГКУ та ЦКУ. В) вимоги до кредиторів. Законодавство гарантує захист інтересів кредиторів: вони мають право вимагати виконання зобов'язань або їх належного забезпечення перед завершенням процедури реорганізації чи ліквідації. Без задоволення вимог кредиторів або укладення відповідних угод про реструктуризацію боргів процедура припинення не може бути завершена.

3. Роль державних органів у забезпеченні імперативності. Державні органи відіграють ключову роль у контролі за дотриманням імперативних норм під час припинення господарських об'єднань: антимонопольний комітет України перевіряє відповідність рішень про реорганізацію антимонопольному законодавству; органи державної реєстрації здійснюють контроль за правильністю оформлення документів і внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб; у разі порушень процедур державні органи можуть відмовити в реєстрації припинення юридичної особи.

Отже, ліквідація є винятковою формою припинення без правонаступництва. Імперативний підхід тут проявляється через такі аспекти: ліквідаційна комісія діє виключно в межах повноважень, визначених законом; майно після задоволення вимог кредиторів розподіляється між учасниками згідно із законодавством і статутними документами; заборонено ухвалювати рішення про ліквідацію без врахування інтересів усіх зацікавлених сторін (кредитори, працівники тощо).

Висновки. Застосування імперативних норм при правонаступництві в процесі припинення господарських об'єднань є важливим інструментом правового забезпечення стабільності та надійності економічних відносин. Імперативізм дозволяє захистити інтереси учасників праввідносин та публічний інтерес, створюючи чіткі правила для всіх учасників господарської діяльності. Водночас існують певні недоліки в національному законодавстві, які потребують вдосконалення для підвищення ефективності правонаступництва.

Окрім того, застосування імперативізму при вирішенні питань правонаступництва під час припинення господарських об'єднань забезпечує чіткість і прозорість проце-

дур, захист інтересів кредиторів та інших зацікавлених сторін, а також запобігає свавілля учасників таких процесів. Це сприяє стабільності економічних відносин і дотриманню принципу верховенства права в Україні. З метою вдосконалення правового регулювання пропонується розробити окремі підзаконні акти, що визначатимуть проце-

дури правонаступництва при ліквідації та реорганізації господарських об'єднань. Крім того, важливим кроком є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, зокрема з урахуванням міжнародного досвіду застосування імперативних норм при правонаступництві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагіна С.Ю. правонаступництво в цивільному праві України : монографія. Х. : Право, 2013. 224 с.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
3. Закон України «Про акціонерні товариства» : Закон України від 17 верес. 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50. Ст. 384.
4. Закон України «Про господарські товариства» : Закон України від 19 верес. 1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
5. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
6. Ісаєва Н. Б. Реорганізація юридичних осіб у господарському праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 Харків, 2012. 22 с.
7. Карташов І. О. Організаційно-правові засади діяльності господарських об'єднань : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2018. – 278 с.
8. Кібенко О.Р. Судова практика щодо ліквідації юридичних осіб: проблеми і перспективи. *Право України*. 2021. № 2. С. 45–52.
9. Постанова Господарського суду Одеської області від 15.03.2019 у справі № 916/703/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80410011> (дата звернення: 09.12.2024).
10. Постанова Господарського суду Харківської області від 10.12.2019 у справі № 922/3844/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86543210> (дата звернення: 09.12.2024).
11. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 22.11.2018 у справі № 826/17451/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73091204> (дата звернення: 09.12.2024).
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» : постанова від 24 жовт. 2008 р. № 13. *Офіційний вісник України*. 2008. № 85.
13. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» : постанова від 25 лют. 2016 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text> (дата звернення: 09.12.2024).
14. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Компанія Біллс проти Болгарії» (Bills Ltd. v. Bulgaria), № 45244/15. HUDOC, 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192093> (дата звернення: 09.12.2024).
16. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Ліквідаційна процедура у праві України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 312 с.
17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.